

Lucian Dindirică

Lucian Dindirică

O introducere în antropologie

Editura UNIVERSITARIA

Craiova, 2021

Referenți științifici:

Prof.univ.dr. Nicu Panea

Lect.univ.dr. Silviu Gongonea

Copyright © 2021 Editura Universitaria

Toate drepturile sunt rezervate Editurii Universitaria

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
DINDIRICĂ, LUCIAN

O introducere în antropologie / Lucian Dindirică. -
Craiova : Universitaria, 2021

Conține bibliografie

ISBN 978-606-14-1745-2

008

© 2021 by Editura Universitaria

Această carte este protejată prin copyright. Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețelele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Argument

O incursiune în cadrul antropologiei cere întotdeauna stăpânirea noțiunilor fundamentale ale disciplinei dar, prin natura ei și prin câmpurile de cercetare, vine întotdeauna cu noi provocări. De aceea prezentul curs se dorește un instrument de lucru și se adresează în primul rând studenților, însă poate fi util și dincolo de uzanțele pedagogice.

Am pornit de la necesitatea definirii antropologiei și de la înțelegerea faptului că este unanim acceptată ca un discurs despre Om. Relevanța acestui aspect nu poate fi reținută decât printr-o incursiune în istoria umanității, pentru că, în definitiv, începuturile ei sunt și începuturile antropologiei, numai că doar odată cu obiectivarea maximă față de celălalt a fost posibil un discurs științific.

De aici și până la instituționalizarea sa nu mai era decât un pas, lucru realizat la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Antropologi ca Franz Boas, Bronislaw Malinowski, Marcel Mauss, Alfred Radcliffe-Brown sau Alfred Kroeber, supranumiți „clasicii” antropologiei, sunt mărturia că noua știință și-a constituit un domeniu al său de lucru și o metodologie proprie. Ea se separa de unele științe ca istoria și arheologia, dar va continua să aibă un limbaj comun cu etnografia și sociologia de care

se deosebește totuși prin viziunea holistă asupra fenomenelor studiate, prin câmpurile de interes și metodele de cercetare.

Am considerat că este utilă cunoașterea principalelor curente. Am pornit de la evoluționism, am trecut prin difuzionism, funcționalism, culturalism și structuralism și am încheiat cu postmodernismul.

De asemenea, este necesară cunoașterea antropologiei religioase și organizarea socială a unei societăți. Dacă prin intermediul celei dintâi înțelegem cum s-a raportat omul la sacru, cea de-a doua este măsura structurării interne a unei societăți.

Am dorit să ne oprim atenția asupra unei arii culturale, și anume Balcanii, aceasta mai mult ca o provocare, știut fiind felul cum s-au raportat călătorii străini la ea în trecut și care a fost imaginea acestui spațiu până de curând în chiar sânul lumii occidentale.

Prin antropologia urbanului am dorit să indicăm o direcție modernă în cadrul disciplinei. Dacă în Statele Unite ale Americii ea și-a făcut prezența în anii '20 ai secolului trecut, la noi abia la cumpăna dintre milenii va atrage atenția cercetătorilor.

Nu în ultimul rând, cercetarea etnologică trebuie avută în vedere, pe de o parte, cu provocările și dificultățile sale și, pe de altă parte, cu metodele aferente.

Cursul conține o serie de texte suport adecvate fiecărei teme, o bibliografie minimală și un set de sarcini necesar fixării cunoștințelor.

1. Antropologia, știința cunoașterii omului.

Prezentare istorică

- a. Definirea antropologiei
- b. Antichitatea
- c. Evul Mediu
- d. Renașterea
- e. Secolul al XVII-lea
- f. Iluminismul
- g. Secolul al XIX-lea

Generic, antropologia poate fi definită ca știința ce se ocupă cu studiul omului, reprezintă acel „discurs despre unitatea Omului, în diversitatea aparențelor sale (biologice, sociale, culturale)” (Mihăilescu 2007: 9) și are drept scop identificarea diferențelor și a asemănărilor în vederea conturării unor observații general valabile. Se poate spune că „antropologia, studiind umanitatea în ansamblu, urmărește să enunțe generalități utile cu privire la om și la comportamentul său și să ajungă la o cât mai deplină înțelegere a diversității umane” (Panea 2000: 15).

O privire retrospectivă nu poate indica un punct de plecare precis, o dată de naștere a „gândirii antropologice”,

dar ea poate fi legată de consemnările care aduc informații despre Celălalt, despre trăsăturile ce îl diferențiază. Mai mulți cercetători, printre ei Paul Mercier, în *Histoire de l'anthropologie*, și Jean Poirier, în *Histoire de l'ethnologie*, au încercat să coboare în timp pentru face lumină în jurul acestui subiect.

S-a putut constata că, fără a avea un caracter metodic, formele unei gândiri incipiente de acest tip coincid cu începuturile istoriei noastre culturale, când ne sunt reliefate aspecte legate de obiceiuri, despre felul cum sunt organizate cetățile, despre legăturile de rudenie sau despre formele de guvernare.

Paul Mercier merge chiar mai departe și este de părere că preistoria antropologiei coincide cu începuturile istoriei umanității. Primele forme de antropologie „spontană” sunt legate, în opinia sa, de nevoia omului de interpretare a condiției sale, a relației cu lumea, când au apărut întâile reflecții cosmologice și au dat naștere miturilor.

Jean Poirier își începe demersul privind o posibilă proto-antropologie cu istoricul Herodot la care constată o perspectivă largă și gustul pentru inedit specifice unui adevărat etnograf, iar *Istoriile* sale sunt veritabile „anchete”, munca sa apropiindu-se nu de eforturile unei reconstituiri

istorice, cât mai degrabă de cele ale unei anchete etnografice. Călătoriile sale au fost un bun prilej pentru curiozitatea-iscoditoare, a pus întrebări și a anticipat interviul etnologic (Poirier 1991: 8).

Trebuie să subliniem că Antichitatea nu aduce informații consistente, ele sunt sporadice și sunt deformate de mentalitatea perioadei conform căreia civilizația observatorului este superioară oricărei alte forme de viață, prejudecată care a persistat până în epoca modernă și a încetinit progresul unei cercetări obiective demne de luat în seamă. Cu alte cuvinte, umanitatea nu putea fi surprinsă deocamdată în multitudinea formelor ei de manifestare – nu exista un scop în acest sens! –, *celălalt* fiind numit pur și simplu *barbar*, termen care îl desemnează, conform unei definiții minimale, pe cel „necivilizat”, așa cum au procedat grecii și romanii cu cei care aparțineau altor popoare și așa cum au procedat europenii Evului Mediu cu cei cu care intrau în contact, aceasta fiind, de fapt, cauza principală a unei „discontinuități istorice” (Mercier 1984: 23), alături de inițiativele independente care nu puteau conduce la conturarea unui tablou unitar.

Ca atare, Evul Mediu nu are un bilanț prea îmbucurător. Gândirea medievală, folosindu-se de „le

fétichisme de l'argument d'autorité, et des positions religieuses intolérantes”¹ (Poirier 1991: 9), nu a încurajat deschiderile spre umanismul de tip ecumenic, ci, mai mult, a asimilat miturile și legendele și a blocat efectiv comunicarea cu lumea extra-europeană. Aceasta era văzută depreciativ prin prisma unei teratologii deformante (monștri, nimfe, satiri), iar negrii erau etichetați la modul peiorativ, cu alte cuvinte umanitatea era privită în limite stricte, într-un maniheism inhibitor. Nici *Cartea de minuni* a lui Marco Polo, deși este rodul unei șederi de circa 25 de ani în Extremul Orient, nu reușește să străpungă cadrele unei astfel de gândiri, deoarece este străbătută de aceeași nevoie de a prezenta lumea prin geamul afumat al miraculosului care înspăimântă.

Notabile sunt, în schimb, contribuțiile din afara Europei care ne-au lăsat mărturii despre lumile așa-zis „exotice”. Îi amintim pe călătorii arabi El Idrisi, Ibh Batuta, Al Biruni, pe chinezii Miuan Tzang, Yu-ți și, nu în cele din urmă, pe istoricul tunisian Ibn Khaldun care poate fi considerat, prin *Prolegomenele* sale și *Istoria berberilor*, un precursor al etnologilor, fiind disputat deopotrivă de sociologi, pentru că prezintă date precise despre tehnici și moduri de viață.

¹ „fetișismul argumentului autorității și de pozițiile religioase intolerante”, tr.n.

Odată cu Renașterea, grație marilor exploratori și dat fiind faptul că se vor descoperi lumi noi, privirea asupra alterității suportă unele ajustări, în sensul unei deschideri mai mari spre diversitate. Imaginarul medieval va fi treptat (dar nu în întregime) disipat de nevoia rațională a europeanului de a cunoaște comportamentul indigenului, deși nu va renunța la eticheta de barbar sau de sălbatic. Nici Biserica nu-și va slăbi sfera de influență, pentru că noile teritorii trebuie explorate, iar locuitorii ei creștinați. Misionari ca Jean Fonteneau, Las Casas, Bernardino de Sahagun, André Thevet, Jose d'Acosta sau J. Lafitau aduc mărturii în acest sens și prezintă felul cum sunt tratați băștinașii.

Două curente de idei, arată Poirier, se conturează în această perioadă: de o parte sunt cei care îi păstrează pe locuitorii lumii îndepărtate în grilele de evaluare moștenite din medievalitate și îi percep ca pe niște sălbatici care nu se ridică la nivelul de demnitate umană european, de aici păreri aberante cu privire la triburile pierdute ale lui Israel sau popoarele blestemate uitate de Dumnezeu; de cealaltă parte, apar teme filozofice și mitologice care aduc teoria „bunului sălbatic” ce a rămas nealterat de intruziunea civilizației sau pe aceea a vârstei de aur, a paradisului terestru regăsit.

Secolul clasicismului, pornit pe drumul rațiunii, al adevărului și al cunoașterii naturii umane, dar și prin întoarcerea la modelele Antichității, va căuta să reliefeze lecția umanismului antic pe care o va aplica inclusiv celorlalte societăți europene, nu doar celor exotice despre care aduc mărturie marii călători și misionarii ce vor scoate la lumină existența tot mai numeroasă și diversă a altor societăți. Paralelismul cultural se face, conform doctrinei, cu civilizația greacă și latină. Deși cele două tendințe tradiționaliste menționate în cadrul Renașterii persistă și acum, putem vorbi de o *antropologie comparată* „avant la lettre”, cu numeroase piste de lucru. Astfel, arată același Poirier, P. Sagard anunță teoria climatului pe care Montesquieu o va face celebră, Isaac Vossius, prin lucrarea *La théologie des gentils et la physiologie chrétienne*, anticipează antropologia religioasă, Fontenelle, în *Histoire des oracles*, vorbește despre semnificația miturilor și prefigurează mitologia comparată sau Bayle, cu al său *Dictionnaire historique et critique*, va atinge problema relativismului discutată de Voltaire. Dar sunt încă lucrări care propun studiul omului mai mult în plan personal.

Secolul al XVIII-lea va marca realmente trecerea antropologiei în plan științific, prin contribuția călătorilor,

filosofilor și a naturaliștilor, reprezentanți ai unor domenii care în viitor vor deveni complementare. Primii vor realiza explorări în lumea Africii sau a Oceaniei și vor pune bazele unei etnologii „retrospective” având ca punct de pornire documentele strânse de exploratori. Pornind de la deziderate filosofice, reflectarea pe marginea vieții omului exotic se va adânci pentru a-i releva occidentalului noi amănunte legate de realitățile religioase și de felul său de organizare.

Pe bună dreptate, subliniază Jean Poirier, filosofii sunt cei care au creat științele umaniste și au înțeles variabilitatea societăților sub influența condițiilor de mediu și au înlăturat prejudecata umanității omului alb, creștin și civilizat. Astfel, Dimitrie Cantemir, cu *Descriptio Moldaviae* (1716) și *Collectanea orientalia* (1722) sunt veritabile încercări de etnologie. *Descriptio Moldaviae* aduce informații prețioase despre formele de organizare, despre instituțiile statului, așezare geografică, precum și despre obiceiurile moldovenilor, într-un efort de organizare critică a materialului analizat, astfel încât se poate vorbi despre Cantemir ca despre un autentic precursor al etno-psihiologiei și al etnologiei aplicate. Rousseau promovează tema Bunului Sălbatic, iar Voltaire, în *Essai sur les mœurs*, utilizează documentul etnografic.

Naturaliștii vor avea un rol foarte important în nașterea și dezvoltarea antropologiei fizice, care se ocupă cu studiul corpului uman. Göttingen face prima clasificare a raselor umane, Spigelius, Daubenton, Camper, Ch. White și Prichard pun bazele anatomiei, iar filosofii „naturaliști” analizează problematica influenței mediului sau a alimentației.

Secolul al XIX-lea va aduce în prim-plan un surplus de rigoare metodică și de atenție sporită legată de aspectele vieții umane în genere, date extrase din toate planurile, de la cel istoric sau filosofic și până la științele naturii, ceea ce ne determină să vorbim deja despre o disciplină constituită pe deplin.

Pe bună dreptate, în prefața *Introducerii în etnologie și antropologie*, Dumitru Stan se întreabă de ce antropologia a apărut atât de târziu:

„Mult timp, omul a considerat că știe atât de multe despre sine și despre grupul său de apartenență, încât nu avea rost să-și risipească forța cognitivă pentru a cerceta în mod special problemele existenței individului, comunităților, societăților. Prin comparații și analogii spontane, el reușea aproximări satisfăcătoare privitoare atât la trăsăturile sinelui individual, cât și la caracteristicile

sinelui colectiv, al societății în care era inclus sau, chiar, al unor societăți străine.”

Astăzi cu greu admitem că antropologia modernă a avut un travaliu atât de lung prelungit de la un secol la altul și chiar peste milenii de opacitatea gândirii umane care, ancorată în seturile greoaie de prejudecăți ce au modelat judecata umană în genere, și-a manifestat astfel limitele.

Texte suport:

1. „Omul a fost întotdeauna obsedat de a afla răspunsul la întrebări esențiale precum *cine este el, de unde provine și care sunt semnificațiile profunde ale comportamentului său*. Sunt întrebări care domină prin problematizarea lor crucială istoria speciei umane. Cu toate acestea, cea mai mare parte a istoriei sale, omul nu a avut cum să-și cunoască trecutul și de aceea a apelat la mit și la folclor pentru a răspunde la astfel de întrebări.

Antropologia este știința care, în mod sistematic, de circa două secole, încearcă să răspundă cât mai obiectiv la aceste întrebări obsedante. Cu alte cuvinte, și într-o manieră simplificată, antropologia se ocupă cu studiul umanității. Antropologul este preocupat de studierea unei singure specii – homo sapiens – și a înrudirilor acesteia.

Dar, cum antropologul este el însuși membru al acestei specii, îi este dificil să fie complet obiectiv. Cu toate acestea, el a găsit metoda științifică cea mai eficientă, capabilă să-i permită emiterea unor generalități folositoare despre om și despre comportamentul său specific. Printr-un demers științific, antropologul a ajuns la o rezonabilă cunoaștere a diversității umanului și a tuturor lucrurilor pe care oamenii le au în comun.

Se poate vorbi chiar despre o istorie a acestei științe, începând cu sfârșitul secolului al XVIII-lea, dar și despre o para-antropologie ce ar coborî până la Herodot. În înțelesul modern al termenului, antropologia este un produs relativ recent al civilizației occidentale. Primul curs universitar al acestei științe este susținut în Franța doar în 1859 (*La leçon inaugurale* a lui Broca), iar în Statele Unite nu înainte de 1879. Este adevărat că termenul *antropologie* era utilizat cu un secol mai devreme într-un tratat despre sufletul și corpul omenesc, iar spre sfârșitul acestui secol al XVII-lea el apare destul de des, în 1795, utilizat de către J.F. Blumenbach și, mai ales în 1798, când filosoful Immanuel Kant îl folosește chiar în titlul unei lucrări, *Antropologia unui punct de vedere pragmatic*. Importanța operei lui Kant pentru antropologie este atât de mare încât